

Ekstra Küçük Bir Dil Olarak Romanya ‘Tatar Türkçesi’

Süer EKER*

Özet

Kırım Tatarcasının bir varyantı olan Romanya Tatarcası, Johanson tarafından demografik-istatistik ölçütlere göre yapılan sınıflandırmaya göre (2003) *küçük dillerin ekstra küçük grubu* (XS) içinde yer alır. Bu çalışmada, *Kıpçaklar* ve *Kıpçakça* üzerinde kısaca durulduktan sonra, Kırım Tatarcası ile Romanya Tatarcası arasındaki ilişkiler ana çizgileri ile ele alınacaktır. Ardından, alandan sağlanan veriler çerçevesinde, Romanya Tatarcasının XS grubu için belirlenen profile uygunluğu araştırılacak, son olarak Türkiye Türkçesi ile ilişkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıpçak dilleri, Tatar Türkçesi, Tatarca, Kırım Tatarcası, Romanya Tatarcası, Dobruca Tatarcası, küçük diller

Abstract

Romanian Tatar, a variant of Crimean Tatar, according to the classification of Johanson based upon demographical-statistical criteria (2003), belongs to the extra small group of languages within small languages (XS). In this study, after discussing briefly the Kipchaks and Kipchak language, we will examine the interrelationship between Crimean and Romanian Tatar, and then, analyze the fitness of Romanian Tatar to the profile defined for the XS group using field data, and finally evaluate its relationship with Turkish.

Key words: Kipchak languages, Tatar Turkic, Tatar, Crimean Tatar, Romanian Tatar, Dobruja Tatar, small languages

Giriş

Bu çalışmada kullanılan *Tatarca*, *Kırım Tatarcası*, *Romanya Tatarcası* vb. kısaltılmış adlandırmalar, modern Türk yazı dilleri ve diyalektleri içinde, *Kıpçak* grubunun *koş-* alt grubunda (Tekin 1991: 5-18) yer alan Kırım Tatar Türkçesinin, Romanya’daki varyantlarını ifade eder.

Kıpçaklar

Kıpçaklar, Türk dünyasının en kalabalık nüfusa sahip üç büyük ‘etnik kompozisyon’undan biridir. Kıpçak etnesinin oluşma süreci oldukça karmaşıktır. Batı kaynaklarında *Kuman* veya *Koman* (İng. *Cuman*, *Coman*, krş. *Codex Cumanicus*) olarak bilinen bu etnik kompozisyona, Arap ve Fars kaynaklarında *Kıpçak* adı veril-

---

* Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, suereker@yahoo.com

miştir (Rásonyi 1971: 136, Caferoğlu 1984 II: 156). Kıpçak adı, bugün Batı dünyasında da benimsenmiştir. Kıpçaklarla ilgili, Kâşgarlı’dan önceki döneme ait yeterli bilgi yoktur; ancak, Kıpçakların Köktürk İmparatorluğu’nun birleşimine dahil olduğu tahmin edilmektedir (Klyastorniy 1988: 73-80).

Kıpçakça ve Oğuzca arasındaki yakın ilişki ilk kez Kâşgarlı tarafından vurgulanmıştır. Divanü Lügâti’t-Türk’te Kıpçakça ve Kıpçaklardan sıkça söz edilmesi, bu Türk topluluğunun daha XI. yüzyılda sosyal, etnik ve dilbilimsel bakımdan önemli bir ‘kavmi birlik’ olduğunu gösterir. Kâşgarlı Mahmut, Kıpçakları yirmi Türk boyundan biri sayar. 1196 yılında, Cengiz’in Moğol hanı seçildiği dönemde, Kıpçaklar, batıdaki en büyük Türk güçlerinden biridir (Róna-Tas 1991: 40). XII. yüzyıldan itibaren *Kuman* ve *Kıpçak* adları aynı halkı gösterir (bk. Kurat 1972: 264).

Dinyeper’den Volga’nın doğusuna kadar uzanan geniş bir bölgenin *Deşt-i Kıpçak* (Batı kaynaklarında *Cumania*) adıyla anılması (Caferoğlu 1984 II: 150), Kıpçakların bölgedeki etkinliğini gösterir. Kıpçak-Kumanlar en az on yüzyıldan beri Doğu Avrupa ve Balkan coğrafyalarının da bir parçası olmuşlar (bk. Rásonyi 1971: 149-152), ancak Bizanslılar, Osmanlılar gibi, uzun ömürlü siyasi birlik kuramamışlardır. Bunda, çok geniş bir coğrafyaya dağılmalarının etkisi vardır (Karamanlıoğlu 1994: XVII-XVIII).

Kıpçak toplulukları bugün, Altay dağlarından Doğu Avrupa’ya, Baltık denizine değin uzanan çok geniş bir coğrafyada yaşamaktadırlar (Modern Kıpçak dilleri ile ilgili toplu bilgi için bk. Johanson 1998, Öner 1998).

Tarihî Kıpçakça

Tarihî Kıpçak konfederasyonuna dahil kabile ve boylar için Kıpçakça kuşkusuz, ortak bir sözlü dil idi; ancak, Kâşgarlı Mahmut’un Oğuz-Türkmen devletinin merkezinde, Bağdat’ta oturup eserini Kâşgar Türkçesi ile yazmasının sebebi, Türk topluluklarının tek bir yazı diline sahip olmasıdır (İnan 1953: 61). Kıpçakçanın bağımsız yazı dili hâline gelmesi için uzunca bir süre geçecektir.

Türk yazı dili tarihinde, Oğuz ve Çağatay lehçelerine ait önemli ölçüde yazılı malzeme bulunmasına karşılık, Kıpçakça bu bakımdan şanssızdır. Geniş bir coğrafyaya dağılan ve aynı merkezî otoriteye bağlı olmayan Kıpçak toplulukları, ortak bir yazı dili etrafında da birleşmemişlerdir. Kıpçak lehçesi gerek Altın Orda’da gerekse Mısır’da istikrarlı bir yazı dili hâline gelememiş, Altın Orda sahasında Harezmi Türkçesinin, ardından Çağatay yazı dilinin etkisi altında bocalamıştır (İnan 1988: 66, ayrıntılı bilgi için bk. Ercilasun 2004: 373-403).

Tarihî Kıpçakça *Codex Cumanicus*'un dili (1303), *Memlûk Kıpçakçası* (13-16. yy.), *Altın Orda Kıpçakçası* (13-15. yy.) ve *Ermeni Kıpçakçası* (16-17. yy.) ile temsil edilir. Sözlükler, kimi dini eserlerin yanı sıra Kıpçak hanlıklarına ait mektup ve yarlıklar da Kıpçakça dil malzemeleri arasında yer alır (bk. Özyetgin 1996).

XIX. yüzyıla değin klasik Çağataycayı yazı dili olarak kullanan Kıpçak topluluklarının sözlü dilleri, Çarlık Rusyası'nın son dönemleri ve Sovyetler Birliği'nin ilanının ardından uygulanan dil politikaları ile bağımsız yazı dilleri hâline getirilmiştir. Modern Türk yazı dilleri içinde dil sayısı bakımından en kalabalık grup, Kıpçak dilleridir.

Kıpçak Dillerinin Türk Dilleri Arasındaki Yeri

Modern Türk dillerinin son sınıflandırmalarından birini yapan Johanson'un *coğrafî ve genetik ölçütlere* göre altı kola ayırdığı Türk dillerinin ikinci kolunu *kuzeybatı* (KB) veya *Kıpçak Türkçesi* oluşturur. *Kırım Tatarcası*, *Kumukça*, *Karaçayca*, *Balkarca* ve *Karaimce* bu dalın *Batı Kıpçakçası* (KBb) grubunda yer alır (1998: 81). Diğer sınıflandırmalarda da Kıpçakça varyantlar, coğrafi olarak, Türk dillerinin kuzeybatı kolu içinde değerlendirilir (Menges 1968, Róna-Tas 1991 vb.).

Tekin'in 6 fonetik ölçüte dayalı 12'li sınıflandırmasına göre Modern Kıpçak dilleri, birer /z/ dilidir (1991: 5-18). Ana Türkçe söz başındaki /h/ ve Eski Türkçe çok heceli adların sonundaki /g/ Kıpçakçada düşer; Eski Türkçe söz içi ve sonundaki /d/, /y/ye; *ag* ses grubu ise *aw* ses grubuna gelişir. Bu fonetik özellikler *tawlı* kelimesi ile simgelenir. *tawlı* grubu kendi içinde /o/ ve /ş/ fonemlerinin gelişmelerine göre, *kuş-*, *kos-* ve *koş-* alt gruplarından oluşur. Buna göre *Kırım Tatarcası* (ve *Romanya Tatarcası*); *Kumukça*, *Karaçay-Balkarca*, *Karaim Trakay diyalekti*, *Özbekçenin Harezmi Kıpçak diyalektleri* ile birlikte, *koş-* alt grubunun söz başında *b*'yi koruyan dilleridir.

Bilim dünyasında genellikle Kırım Tatarcasının varyantı sayılan Romanya Tatarcası, bu sınıflandırmaların çoğunda bağımsız bir üye olarak gösterilmez.

Kırım Tatarcası

Tatarca: Kırım Tatarcası coğrafi olarak Kuzeybatı Türk dillerinin batı ucunda, etno-linguistik bakımdan Kuman-Kıpçak dilleri grubundadır; ancak, *Tatar* ve *Tatarca*, *Kıpçak* ve *Kıpçakça* gibi, zamana göre göstereni değişebilen karmaşık terimlerdir. Dil tarihi bakımından Kazan ve Kırım Tatarcalarının kaynakları aynıdır. Bu kaynak, Karahanlı Türkçesinin Kıpçakçalaşmasıyla XIII.-XIV. yüzyıllarda ortaya çıkan dildir. Ancak Kazan ve Kırım Tatarcaları farklı istikametlerde

gelişmişlerdir (Samoyloviç 1988: 373). Tatar adı verilen Türk topluluklarının XIII. yüzyılın ortalarına doğru Kırım yarımadasına yerleşmeye başlamasıyla Kırım Tatarcasının temelleri atılmıştır (bk. Kurat 1972: 203-207). Kırım Tatarcası başka bir Kıpçakça varyant olan Nogaycadan ve Osmanlı Türkçesinden de önemli ölçüde etkilenmiştir.

Osmanlı Döneminde Kırım Tatarcası: Kırım Tatarcasının varyantlaşmasında siyasi-coğrafi konum da önemli bir etkidir. Kırım’ın Osmanlılar tarafından fethinden (1475) sonra, Batı Oğuz Türkçesi ile birlikte aynı siyasi ve kültürel sınırlar içinde gelişen Kırım Tatarcası, kısmen Oğuzcalaşırken, bölgeye gelen Osmanlı Türklerinin dili de bir ölçüde Kıpçakçalaşır. Bu nedenle, Benzing, Doerfer ve Johanson sınıflandırmalarında *Kırım Tatarcası* ile *Kırım Osmanlıcası* birbirinden ayırırlar (bk. 1959: 2; 1959: 272-280, 369-390; 1998: 84). Oğuzca ile Kıpçakça arasında bir *sınır çizgisi* (isoglos) teşkil eden tarihî Kırım Tatarcasına ilişkin dil malzemesi azdır. Malzemenin az olmasında Kıpçakçanın kuvvetli bir yazı dili geleneği oluşturamamasının yanı sıra, Kırım Tatarlarının Osmanlıca’yı devlet olarak benimsemeleri de rol oynamıştır.

Tarihî süreçte, yarımadanın güneyi, Osmanlıca etkisine en açık bölgedir, kuzeyde Oğuzcanın etkisi zayıftır. Mevcut karışık dilli malzemenin çoğu diplomatik yazışmalardır. Osmanlı egemenliğindeki bölgelere yollanan fermanlar, yarlıklardan oluşan dokümanlarda Oğuzca ögeler; Rus prenslerine gönderilen dokümanlarda ise Kıpçakça ögeler hâkimdir (Lazerini 1986: 14-15).

Çarlık Rusyası Döneminde Kırım Tatarcası: Osmanlı Türkçesi ile Kırım Tatarcası arasındaki doğrudan temas, Kırım Hanlığı’nın, Küçük Kaynarca Anlaşması ile Ruslar tarafından ortadan kaldırıldığı 1783 yılına değin (Çağatay 1977: 86) 304 yıl devam eder. Kırım Savaşı (1856), Doksan Üç Harbi (1877-1878) vb. siyasi, askerî gelişmeler sonucunda Kırım nüfusunun büyük bir kısmı deniz veya kara yolu ile Anadolu’ya göç etmek zorunda kalır. Kara yoluyla yapılan göçlerin güzergâhında Dobruca da vardır.

Kırım’ın Çarlık Rusyası tarafından işgalinden sosyalist döneme uzanan tarihinde de kayda değer yazılı edebî malzeme azdır. Çarlık Rusyası, “Kırım’ı Tatarlardan arındırma” siyaseti uygulamış, bu amaçla sosyo-kültürel hayatın gelişmesini engellemiştir. Kırım Tatarcası uzun bir dönem *izole konuşma dili* olarak kalmıştır.

Ekim Devrimi’nden Sonra Kırım Tatarcası: 1917-1944 yılları arasında, sosyalist dönemde, Kırım Tatarcası yazı dili hâline getirilmiştir. Ancak bu, Gaspıralı İsmail’in düşüncelerinin değil, Sovyet dil politikalarının hayata geçirilmesinden ibaret bir reformdur. Diğer Türk diyalektleri gibi Kırım Tatarcası da 27 yıl zarfında Sovyet dil politikalarının nesnesi olmuş, Kırım Tatarları kısa bir süre zarfında Arap, Latin ve Kiril alfabelerini kullanmak zorunda kalmışlardır.

1944 yılındaki tehcirin ardından Kırım'da Tatar kalmamış, Kırım Tatarcasının resmî statüsü ortadan kalkmıştır. Başta Özbekistan olmak üzere, Türkistan'ın muhtelif bölgelerine sürülen Kırım Tatarlarının dili, 1917 öncesinden daha olumsuz şartlar altında, yok olmaya yüz tutmuştur. Ancak Kırım Tatarları; Stalin'in ölümünden sonra haklarını elde etme, anavatana geri dönme, Tatar dilini koruma çabalarında uzun uğraşılardan sonra, kısmen başarılı olmuşlardır.

Günümüzde -Kırım Tatarları ve Kırım Tatarcası: Kırım Tatarcası en kalabalık konuşur kitlesi Türkiye'de olmak üzere, Kırım, Özbekistan, ABD, Romanya vd. ülkelerde konuşulmaktadır. Kırım, politik bakımdan Ukrayna'ya bağlı, ancak Rus yönetiminin ağırlıkta olduğu özerk bir cumhuriyettir. Demokratik mücadelelerini Kırım Tatar Millî Meclisi aracılığıyla yürüten Kırım Tatarlarının ana yurtlarına dönme süreci devam etmekte, diasporadaki Tatarlar ile bağlantılar kurulmaktadır. Konuşur kitlesinin büyük oranda yitiren Kırım Tatarcasını, geliştirme ve işlevselleştirme, yeniden cazibe unsuru yapma çabaları sürmektedir. İkinci Dünya Savaşı ile tamamen kopan Romanya Tatarları ile Kırım Tatarları arasındaki kültürel bağlar da yeniden kurulma aşamasındadır.

Kırım Tatarcası ve Romanya Tatarcası

Doerfer; XX. yüzyılın başlarına ait, eski dil malzemesine ve verilere dayalı çalışmasında, Kırım ve Dobruca'daki varyantları; coğrafyayı ve *bol-*, *bar-* sözlerinde *b*'nin korunmasını; *b* -> *ø*-, *b* -> *v*- gelişmelerini ölçüt olarak kullanarak 6 gruba ayırır:

- I Kırım Osmanlıcası (güney)
- II Merkezî Kırım Tatarcası (kuzey, güney kolları ve doğu kolları)
- III Kırım Tatarcası (kuzeybatı)
- IV Kırım Nogaycası (kuzeydoğu)
- V Dobruca Tatarcası
- VI Dobruca Nogaycası

Osmanlıca ile Tatarca arasında bağ teşkil eden Merkezî Kırım Tatarcasının kuzey kolunda *bol-*, *bar-* biçimlerine karşılık, güney kolunda *ol-* ve *var-* biçimleri baskındır (1959: 369). Doerfer'in tasnifindeki Kırım *Tatarcası* ve *Kırım Nogaycası* varyantları, Dobruca bölgesine de taşınmıştır.

Róna-Tas'a göre de Kıpçak dillerinin Batı (Pontus-Hazar) alt grubunda yer alan *Kırım Tatarcası* ile *Dobruca Tatarcası* ayrı varyantlardır (1991:31).

Kırım Tatarcasını fonetik ve coğrafi ölçütlere göre sınıflandıran Berta, benzer şekilde *kuzey*, *güney* ve *merkez* olmak üzere üç varyanttan söz eder. Yazı dili

Merkez diyalektine dayalıdır (Orta Yolak). Güneyde *y-*, merkezde *y- ~ c-*, kuzeyde ise *c-* baskındır. Dudak uyumu kuzeyde en zayıf, güneyde en güçlüdür (1998: 316).

Kırım Tatarcasının 1944 öncesindeki diyalektleri şu şekildedir:

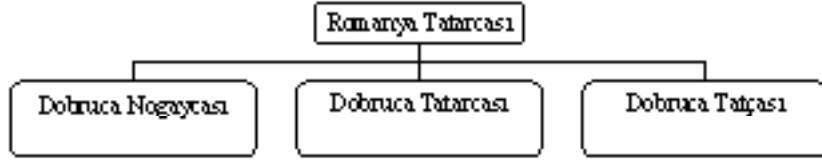
Kuzey düzlüklerinde, Gözleve, Kerç, Çongar, Kefe, Or bölgelerinde konuşulan *Nogayca*, Kıpçakça karakteristikleri en çok yansıtan varyanttır. Bahçesaray başta olmak üzere Akmesçit, Alma, Kaçı vd. merkezî bölgelerin dili *Orta Yolak*, Oğuzca ve Kıpçakça öğelerin bir arada bulunduğu varyanttır. Güneyde, kıyı bölgelerinde Sivastopol, Alupka, Gurzuf, Yalta, Sudak, Aluşta vd. yerleşim merkezlerinde konuşulan *Yalıboynu* (Kıyıboynu) *Tatarcası* ise Osmanlı Türkçesine en yakın varyanttır (bk. Ülküsal 1970: 248-249).

1944 öncesi verilere dayalı bu sınıflandırmalar, 1944'te Kırım'ın Tatarsızlaştırılması nedeniyle, bugünün gerçeğini yansıtmaz. Ancak Osmanlı Türkçesinin izlerinin yoğun olduğu varyantlar ile Kıpçakça öğelerin yoğun olduğu varyantlar arasındaki farklar Kırım'dan göç ile Türkiye, Romanya ve diğer ülkelere de taşınmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından hızlanan Kırım'a geri dönüşlerde nasıl bir yerleşim politikası uygulandığı ve bunun hangi dilbilimsel sonuçlara ulaştığı ise ayrı bir araştırma konusudur.

Kırım ile İstanbul arasında Varna, Burgaz hattının önemli üslerinden olan Dobruca, en eski dönemlerden beri Türk dilli toplulukların ilgi ve yerleşim alanıdır (bk. Menges 1968: 20, 38). Hun, Avar, Bulgar dalgalarının ardından IX. yüzyıldan itibaren Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Tatarlar vd. Türk topluluklarının uğrak yeri olan Dobruca, XIV. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Türklerinin hâkimiyeti altına girmiş, bu hakimiyet Türk-Rus Savaşı (1877-78) ile sona ermiştir. Dobruca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan ve Romanya arasında paylaştırılmıştır. Romanya Tatarlarının büyük bir bölümü Dobruca bölgesinde yaşadığından, Romanya Tatarcasına, Dobruca Tatarcası adı da verilir.

Araştırmacıların büyük bir bölümü Romanya Tatarcasını, Kırım Tatarcasının diasporadaki bir diyalekti olarak kabul eder (Romanya Tatarcasının diyalektleri için bk. Drimba 1970: 23-54). Kırım'daki varyantlar Romanya'ya da taşınmıştır.

Romanya Tatarcasının üç ana varyantı *Kırım Tatarcası* veya *Tatarca*, *Nogayca* ve *Tatça*dır:

Tatarca genellikle Köstence şehrinin güneyinde ve merkezinde, *Nogayca* Köstence'nin, yakın ve uzak kuzeyinde Tulça'da; *Tatça* ise Hacıoğlu, Pazarcık şehirleri civarında konuşulur (Ülküsal 1970: 8). Kuşkusuz bu dağılım, şehirleşmeye bağlı olarak değişmiştir.

Romanya Tatarcasının *Nogayca*, *Tatarca* ve *Tatça* varyantları arasındaki ayrımı belirleyen en önemli etken, Kıpçakça ve Oğuzcaya yakınlık ya da uzaklık derecesidir. *Nogayca*, Kıpçakça öğeleri korumakta en muhafazakâr; *Tatça*, Oğuzcaya en yakın; *Tatarca* (Keriç-Çongar) ise Oğuzcadan önemli ölçüde etkilenen varyanttır. *Nogaycaya* özgü $\ç > \ş$, $\ş > s$ gelişmeleri Kıpçak dillerinin *kos-* alt grubuna ait tipik ses özellikleridir. Söz başında *y*'yi koruyan *Tatça*, söz başında $y > c$ değişimi görülen *Tatarca*dan ayrılır. *Tatça*, coğrafi bakımdan Kırım kaynaklı olmakla birlikte, Anadolu ve Rumeli Türkçesiyle güçlü bağlara sahiptir.

Türk Dialektlerinin Temas Bölgeleri ve Romanya Tatarcası

Türk dillerinin başka dillerle olduğu gibi, birbirleriyle de temas bölgeleri (contact area) vardır. Aral denizi çevresi, Mısır, Kafkaslar ve Kırım, Kıpçakça ile Oğuzca arasındaki başlıca temas bölgeleridir. Dobruca da temas bölgelerine dahil edilebilir.

Bölgenin uzun süre Osmanlı yönetiminde kalması nedeniyle, Osmanlı Türkçesi Bulgaristan ve Dobruca üzerinden Balkanların kuzeydoğusuna doğru uzanır. Kıpçak grubu da, Romanya Tatarcası aracılığıyla sınırlarını Balkanlara kadar genişletir.

Romanya'da konuşulan/yazılan Rumeli Türkçesinin bir varyantı olan Türkçe ile Romanya Tatarcası, Dobruca bölgesinde bir aradadır. Başkent Bükreş'te ve diğer bölgelerde de Türkçe *Tatarca* veya Rumeli Türkçesi konuşan koloniler vardır. Birbirine yakın sayıdaki Rumeli ve Tatar Türkçelerinin toplam konuşur sayısı, farklı kaynaklara göre 50 bin ile 80 bin arasında değişir. Bölgedeki bazı Türk olmayan Müslüman etnik unsurların da kimliklerini Türk, dillerini Türkçe olarak bildirdikleri bilinmektedir.

Romanya Tatar Türkleri kendilerini *Tatar, Tat, Nogay, Türk, Tatar Türkü, Türk-Tatar*, diyalektlerini ise *Tatarca, Nogayca, Tatça* vb. olarak nitelendirmekte; *Kırım Tatarı, Nogay, Türk-Tat, Kerîç, Çongar, Tat* gibi etnik adlandırmaları Tatar kültürünün bir zenginliği olarak kabul etmektedirler. Rumeli Türkçesi dışındaki bütün ‘Türkçeler’ *Tatarca* çatısı altında toplanmaktadır. Dobruca’da konuşulan Tatarca’yı, Kırım Tatarcasının bir diyalekti olarak kabul eden Romanya Tatarları, kendi kökenleri ile Kırım ve Kırım Tatarları arasındaki güçlü bağların farkındadır. Dobruca Tatarlarının etno-linguistik sınıflandırma ölçütleri de Romanya ile değil, Kırım ile ilgilidir.

Bir Azınlık Dili, Demografik-İstatistikî Bakımdan Küçük Bir Dil Olarak Romanya Tatarcası

Azınlık Dili Olarak Romanya Tatarcası: Türkiye Türkçesinin Rumeli varyantı, Gagavuzca ve Kıpçakça varyantlardan oluşan *Balkan Türkçesi*, altı dilin (Romanların dili ile birlikte yedi dil), meydana getirdiği Balkan dilbilim bölgesinin (İng. linguistic area, Alm. Sprachbund) Hint-Avrupa dili olmayan yegâne üyesidir. Dilbilim bölgesi, ortak genetik kökenden veya mirastan çok, temas sonucu ortaya çıkan yapısal benzerlikleri paylaşan en az üç dilden oluşan coğrafi bölgedir. Romence bu dilbilim bölgesinin konuşur sayısı bakımından en büyük dildir (bk. Thomason 2004).

Bu coğrafyanın bir parçası olan Romanya Tatarcası, dilbilim literatürüne göre bir *azınlık dilidir*. Azınlık dili ise, aynı ulusal ve siyasal çevrede yaşayan çoğunluk-taki halktan farklı bir dil kullanan *dil topluluğunun (dilbilimsel azınlık)* dilidir. Bu tür dil toplulukları genellikle muhacirlerden ya da kolonizerlerden oluşur (Hartmann&Stork 1972). Romanya hükûmeti ülkedeki diğer 17 millî azınlık gibi Tatar Türklerine ilk ve orta öğretimde ana dillerini öğretimde kullanma ve geliştirme imkânı vermektedir.

Küçük Dil Olarak Romanya Tatarcası: Romanya Tatarcası istatistikî-demografik bakımdan bir ‘küçük dil’dir. Küçük diller genellikle belirli dar bölgelerde az sayıda konuşuru bulunan, bazen yazılan ve konuşur sayısı gittikçe azalan tehlikedeki dillerdir.

Johanson Türk dillerini konuşur sayısı bakımından altı gruba ayırır:

Büyük Diller		Küçük Diller	
XL (ekstra büyük)	10 milyondan çok	S (küçük)	0.5 milyondan az
L (büyük)	10 milyondan az	XS (ekstra küçük)	100 000’den az
M (orta)	5 milyondan az	XXS (ekstra ekstre küçük)	500’den az

Altı grubun üçü büyük, üçü küçük dillerdir. Kırım'da konuşulan Kırım Tatarcası; Kumukça, Karaçay-Balkarca ve Karakalpakça ile birlikte 'küçük diller'in 500 binin altındaki konuşur sayısı ile 'küçük' (S) alt grubunda yer alırken, Romanya Tatarcası 100 binin altındaki konuşur sayısı ile 'ekstra küçük' (XS) grubundadır (2003).

Bir 'Ekstra Küçük Dil' olarak Romanya Tatarcasının Profili

Johanson tarafından küçük diller için belirlenen hususların, Romanya Tatar Türkçesine uyarlanmasıyla ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Periferik olarak konuşlanmıştır: Kırım Tatarcası, Türkçenin asıl gövdesinin (core) dışında, Türk dili haritasının kıyısındadır. Romanya Tatarcası ise, hem Kıpçak hem de Oğuz dillerinin kıyısındadır. Kırım Tatarcası; Salarca, Halaçça, Yakutça gibi marjinal bir coğrafyada yer almadığından, başka Türk dillerinde pek görülmeyen tarihî dönemlerin eski ve önemli izlerini taşıma ihtimali zayıftır. Ancak kıyı bölgeleri, dil ilişkilerinde yeni yapıların ortaya çıkması için elverişli ortamlar yaratır.

Akraba dillerden görece izole: Romanya Tatarcası; Bulgar, Romen, Moldova ve Ukran dilleri tarafından kuşatılan bir coğrafyada, Dobruca bölgesine sıkışmış, asıl Kıpçak coğrafyasından görece izole bir dildir. Güneye doğru, Romanya Rumeli Türkçesi ile birlikte Bulgaristan üzerinden Rumeli ve Anadolu Türkçesiyle dolaylı olarak bağlantılıdır. Romanya Tatarcası ile Kırım Tatarcası arasında 1940'lı yıllardan Sovyetler Birliği'nin dağılmasına değin doğrudan bir temas olmamıştır.

Güçlü yabancı etkiye açıktır: Dobruca'da XIX. yüzyılın son çeyreğine değin kalabalık bir Türk nüfusun bulunması, Osmanlı kültürünün canlı biçimde yaşaması, köyden şehirlere yoğun göçlerin henüz başlamaması vb. nedenlerle, Romencenin, Tatarca konuşurlar üzerindeki etkisi kuşkusuz daha sınırlı olmuştur. Ancak sosyalist dönemde özel mülkiyetin sınırlandırılması, toprak reformu vb. siyasi-ekonomik nedenlerle Bükreş, Köstence, Tulça gibi büyük şehirlere iş ve öğrenim imkânı bulmak üzere göçler yaşanmıştır. Büyük şehirlerde dağınık olarak bulunan ve nüfusları zaten az olan Tatarlar arasındaki bağlar kısmen zayıflamış, Tatarca, Romencenin etkilerine daha açık hâle gelmiştir. Romenlerle ve diğer etnik gruplarla yapılan evlilikler de Tatarcanın gelişimi için bir engel olmuştur. Bugün kimi Tatar ailelerinde Romence ev dili olarak da kullanılmaktadır. Romanya Tatarlarının bir bölümü için Tatarca ikinci dildir. Hatta sayısı az da olsa, sadece Romence konuşanlar vardır.

Türkçe öğretim yapan okullar bulunmakla birlikte, Romanya Tatarcasının işlevi genelde 'ev dili' olmakla sınırlıdır. Tatarca (ve Rumeli Türkçesi) yasal olarak tanınmış olmalarına karşılık, 20 milyonu aşan Romence konuşurları arasında Tatarlar bürokratik kademelerle iletişimlerini ve ilişkilerini Romence aracılığıyla kurmak zorundadır.

Çoğunluğun dilinin azınlığın diline baskısı, öncelikle söz varlığı düzeyindedir. Tatarca konuşurları sözlü ve yazılı dilde özellikle bilim, sanat, spor vb. özel terminoloji gerektiren alanlarda Romenceden sözcük ya da anlam ödünçlemesi düzeylerinde yararlanmaktadırlar. Yapısal ve söz dizimsel etkilenme ikinci plandadır. Romencenin, Romanya Tatarcası üzerindeki etkisi, mevcut yayımlar göz önünde tutulmak kaydıyla, sınırlıdır. Bununla birlikte, öğrenimini Romen okullarında yapmış, ancak Tatarcaya ve Tatar kültürüne yakın olan hatta bu dili yaşatmak için eser veren kimi araştırmacı ve sanatçıların Türkiye Türkçesi ve/veya Tatarca yayımlanan eserlerinde yoğun bir çeviri üslubu sezilir. Benzer şekilde eğitimi Romen okullarında ve Romence olarak yapanların ve gençlerin dilinde Romence söz diziminin etkileri görülür.

Daha az işlenmiştir, ölçünleşmemiştir: Konuşur sayısı çok ve kamu alanında işlevsel olan diller, bir ölçünlü (standart) dilin, yazı dilinin çatısı altındadır. Ancak, konuşur sayısı az 'küçük diller' daha az işlenir, ölçünleşme imkânları azdır. Tatarca yayımların dili, genellikle yazarının dil tercihinine bağlıdır. Bu tercihler Türkiye Türkçesinin kullanımı, Tatarca ve Nogaycanın kullanımı, kimi zaman her iki dilin hatta Romencenin birlikte kullanımı şeklinde ortaya çıkar. Yarı resmî nitelik taşıyan süreli yayınlarda ise dili ölçünleştirme çabaları görülür.

Yazılı değildir ya da zayıf bir yazılı geleneğe sahiptir: Romanya Tatarcası XIX. yüzyıldan beri yazılı geleneğe sahiptir. Ancak sosyalist dönemde Tatarca yayım faaliyetleri cılızdır. Romanya Devrimi sonrasında, 1990'lı yılların demokratik ortamında bu faaliyetler gözle görülür şekilde artmıştır. Bugün müstakil eserler, süreli yayımlar görülmekle birlikte, gerçek anlamda bir yazı dilinden söz edebilmek için ölçünlü bir dilin resmî süreçlere dahil olması ve toplumsal yaşamda işlevsel olması gerekir. Mevcut şartlarda Romanya Tatarcası varlığını, Tatar aydınlarının Türk-Tatar varlığını koruma çabalarına borçludur. Ancak Kırım'da konuşulan Kırım Tatarcasına ilişkin zengin bir sözlü malzeme 'İkinci Kırım' olarak nitelendirilen Dobruca'da muhafaza edilmiştir (bk. Horata 1999). Bu sözlü malzeme zaman zaman araştırmacılar tarafından derlenmekte ve bilim dünyasına sunulmaktadır (örneğin bk. Enver Mahmut, Nedret Mahmut 1997).

Daha fazla genel semantik kaynaklara ihtiyaç duymaz: Konuşur sayısı fazla, bölgeler arası iletişimde kullanılan ölçünlü diller, anlatım imkânlarını

genişletmek, gelişmelerin ortaya çıkardığı semantik ihtiyaçlara cevap vermek zorundadır. Yerel dillerin işlevi ise, genellikle toplumun günlük ihtiyaçlarını karşılamak, yerel kültürü aktarmak ve baskın etniteye karşı etnik kimliği vurgulamaktır. Tatarca 1990'lı yıllara değin Romanya Tatarlarının iletişim ihtiyaçlarını karşılamada kısmen yeterli olmuştur. Ancak bugün yeni semantik kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Genellikle kültürel kimliğin bir göstergesi olarak algılanan Romanya Tatarcasıyla yeni kavramlara yeni karşılıklar üretilmesi sıkça rastlanan bir durum değildir. Semantik ihtiyaçlar genellikle Türkiye Türkçesinden karşılanmaktadır.

Romanya Tatarcası: Kırım Tatarcası ile Türkiye Türkçesi Arasında

Bir dilin başka bir dili ya da bir diyalektin başka bir diyalekti *sömürmesi* dil tarihinde sıkça rastlanan toplum-dilbilimsel gelişmelerdendir. Oğuz ve Kıpçak dilleri arasındaki ilişkilerde genellikle Oğuz dilleri baskın bir görünüm arz eder. Örneğin, Mısır ve Suriye'de konuşulan Memlûk Kıpçakçası XIV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Oğuz-Kıpçak karması bir dil hâline gelmiş (Eckmann 1989: 35-41); Osmanlıların bölgeyi fethinden sonra hızla Oğuzlaşmıştır. Benzer bir ilişki Osmanlı Türkçesi ile Kıpçak dillerinin sınır çizgisi Kırım Tatarcası arasında görülür. Kırım Tatarcası kısmen Oğuzlaşmış; Kırım Tatarlarının büyük bir bölümü, Türkiye'ye göç sonucunda, Türkiye Türkçesi konuşuru hâline gelmiştir.

Romanya Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeden çekilmesinden sonra da Türkiye ile bağlarını kesmemiş; Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir (bk. Ali Mehmet 2001: 133-146). 1990'lı yıllardan itibaren bölgede kaydedilen siyasi ve sosyal gelişmeler, demokratik açılımlar ülkeler arasındaki demir perdeleri kaldırmış, birbirleriyle ilgili bilgileri duyumlardan ve tarih kitaplarındaki söylemlerden ibaret olan halklar, karşılıklı ziyaretler, ekonomik, ticari ilişkiler yoluyla doğrudan temas imkânı bulmuşlardır.

Elektronik iletişim imkânlarının gelişmesi de diller arasındaki klasik etkileşime, farklı boyutlar getirmiş, toplumların birbirlerini tanıma, ilişki kurma sorunlarını bir ölçüde ortadan kaldırmıştır.

Türkiye Türkçesi bugün, çevresindeki Türkmen, Azeri vb. Oğuz kuşağının ve Osmanlı bakiyesi coğrafyalardaki Türkiye Türkçesi konuşurlarının çekim merkezidir. Türkiye'nin *hinterland*ında son dönemlerde Türkiye Türkçesi ile yerli varyantların bir arada kullanıldığı yazılı ya da sözlü karışık yeni varyantlar ortaya çıkmaktadır. Benzer bir gelişme, Romanya'daki Türkçe konuşan topluluklar arasında da görülür.

Romanya Tatarları, öğretimde ve yayın dilinde Tatarca varyant ile Türkiye Türkçesi arasında bir seçim ya da yeni bir sentez yapmak durumunda kalmışlardır.

Romanya Tatarlarının önünde eğitim ve öğretim dili olarak üç seçenek vardır: Kazan Tatarcası, Kırım Tatarcası ve Türkiye Türkçesi. Nispeten yakın geçmişte, Kazan Tatarcası ile hazırlanan ders kitapları diyalekt farkları nedeniyle anlaşılmadığından, Kazan Tatarcası ile eğitim ve öğretim düşüncesinden vazgeçilmiştir. Kırım Tatarları ise yarım hâlâ sürgün yaralarını kapatamadığından, Kırım Tatarcası istikrarlı ve birleştirici yazı dili olma niteliğini henüz kazanma sürecindedir. Bu durumda Romanya Tatarları, Tatarca’yı Tatarlar arası iletişim dili olarak korumuş, ancak Türkiye Türkçesi öğretimini işlevsel hâle getirerek, Türk dünyasının sayısal veriler bakımından en büyük gücü olan Türkiye ile kültürel bağları koparmamaya yönelik pragmatik bir yol seçmişlerdir. Romanya Tatarları etno-linguistik kimliklerini belirtmek üzere genellikle *Tatar* etnonimini tercih etmekte, *Türk* ise Türkiye Türklerini ya da Osmanlı bakiyesi Türkleri ifade etmektedir. *Türkçenin*, *Tatarcaya* oranla daha prestijli bir varyant olarak görülmesinin, Tatarcanın ikinci planda kalmasının zaman zaman Tatarca konuşurları arasında kırılmalığa neden olduğu görülmektedir (bk. Kerim 2003: 10).

Romanya Tatarcası esas olarak bir sözlü iletişim aracıdır. Tatarca yayınlar görülmekle birlikte, ölçünlü yazı dili bulunmadığından, mevcut yayınlar genellikle yazarının diyalekt özelliklerini yansıtır. Türkiye Türkçesi ile de yayın yapılmaktadır; ancak bu tür yayınların dil ve üslubundaki başarı, yazarının birikimine ve kişisel başarısına bağlı olmaktadır.

Bir Karma Dil Olarak Romanya Tatarcası

Romanya Tatarlarının bugün en popüler ve yarı resmî süreli yayını *Karadeniz-Marea Neagră* gazetesidir. Bu gazete, Türkçe ve Romence olmak üzere iki dillidir. Türkçe bölümlerdeki yazılar Türkiye Türkçesi veya Tatarcadır. Tatarca bölümler, Türkiye-Türkçesi ile Kırım Tatarcasının karışımından oluşan, Romence kaynaklı öğelerin de yer aldığı bir ‘karma dil’ görünümündedir.

Bu karma dille ilgili bazı tespitler aşağıda sıralanmıştır (örnekler için bk. *Karadeniz Marea Neagră* gazetesi, Nisan 2003, Sayı: 122):

Alfabe: Kırım Tatarcası ve Romanya Tatarcasının yazımı için önerilen Latin tabanlı alfabe Türkiye Türkçesinin yazımında kullanılan alfabeyle çok yakındır. Sırasıyla kısa *i*, nazal *n* ve çift dudak *v*’sini gösteren *ı*, *ñ*, *w* dışında, tüm harfler Türk alfabesindeki harflerle aynıdır. Tatarcanın ses sistemindeki bazı seslere Latin tabanlı alfabede yer verilmemiştir. Ancak bağımsız yazarların eserlerinde, az da olsa, Romen alfabesindeki harflerden yararlandıkları veya yukarıdaki harfleri kullanmadıkları görülebilmektedir.

Karma Dil Örneği: Kimi Tatarca yayınlarda, ana dili Türkiye Türkçesi olan yazarların, Tatarca yazma denemelerine benzer bir dil gözlenir:

'Dogal kışınaklarına, tarihi turistik degerlerini; mızık, sarıy ve benzeri yerlerini, korımları aynı önel bir dikkat kostermeñlis.'

'İnsanlar toplım alında yaşamañnı bir kereğ bolıp, teknozik keñme içindeñler. Tabii kışınaklarına kullarıp ekonomik (iktisadi) faaliyetlerde bulınganda dogal (tabii) aşırı ve yarıkı kullarıñı usıbrası mızıkte dengeriñ olımsız yörde öñilmasına sebep bolır.' vb. cümleler Kıpçakçadan çok, Kıpçaklaşmış bir Türkiye Türkçesidir. Yazarın ana diyalekti, özellikle edebiyat ürünlerinde kendisini gösterir.

Romanya Tatar Yazı Dilinin Bazı Tipik Özellikleri: Ses ve biçim bilgisi ile ilgili Kıpçak grubuna ve Romanya Tatar yazı diline ait birkaç özellik aşağıda gösterilmiştir.

Ses Bilgisi:

i > i: bir > bür '1', pişür- 'pişirmek'

y- > c-: yurt > curt, yaş > caş 'genç'

b-'nin korunması: ber- 'vermek', bol- 'olmak'

k-'nin korunması: kök 'gök', kün 'gün'

t-'nin korunması: tamga 'amblem', til 'dil'

Ek başındaki -ğ/-g-'nin korunması: kal-gan 'kalan', et-ken 'eden'

b- > m-: birle-n >> mAn 'ile'

-p- > -b-: tapıl- > tabıl- 'bulunmak'

Biçim Bilgisi:

Yaklaşma durumu: -GA, nege 'neye', kime 'kime'

Yükleme durumu: -nı, Kırım 'nı "Kırım"ı", kelecekni 'geleceği' vb.

İlgi durumu: -nı, beynin 'beyin, beğın', şairniñ 'şairin'

Geniş/şimdiki zaman: -A, et-e 'eder', yasal-a 'yapılır'

Geçmiş zaman: -GAN, köringen 'görünmüş', bol-gan 'olmuş'

-p zarf-fiil ekinin yardımcı ünlüsünün bulunmaması: -toplap 'toplayıp' vb.

Olumsuz zarf-fiil: -mAy

Söz Varlığı: *çew* ‘iyi, güzel’, *balabaw* ‘büyük, önemli’, *maq* ‘yağ’, *çotmak* ‘tutku’, *kapu* ‘hanga(sı)’, *keçywe* ‘çoğalma’, *meñ* ‘ile’, *çw* ‘kendi, dönüşlülük zamiri’, *tuw* ‘doğmak’, *yay* ‘genç’ vb.

Karşık Ögeler: *Geçmiş men gelecek* ‘geçmiş ve gelecek’ ibaresi, bu yayınlardaki tipik Oğuzca-Kıpçakça karışımına bir örnektir.

* > g, -ç- > -c- gelişimleri; -mıç ve -ecek biçimlerinin kullanımı gibi Oğuzca ögelerle;

* hın korunması, i > y, -ç- > -j-, *öwlen* >> *men* gelişimleri vb. Kıpçakça ögeler bir aradadır.

Masterların -mık ile yapılması, sürekli şimdiki zaman eki -mıkDŞ’in kullanılması vb. karma dilin diğer bazı örnekleridir.

Romanya Tatarcasının karma yazı dilinde Türkiye Türkçesinin söz varlığına özgü sözcükler hatta *doğal*, *doğru* ve *dişince*, *şark etmek*, *görev*, *güzel*, *karıcam*, *kullandırmak*, *mısır*, *simge*, *yaşamak*, *yavru*, *yapınlaşmak* vb. yeni sözcükler (neolojizm) de kullanılmaktadır.

Gazete sayfalarında Romencenin etkisi de hissedilmekte, yazılarda *düşçew*, *repticik*, *repetişeler*, *stıveremik*, *peşka*, *imagnı* vb. sözcük ödünçlemeleri ve kuşkusuz anlam ödünçlemeleri yer almaktadır.

Balkan dilbilim bölgesinin üyeleri olan Türkiye Türkçesi ve azınlık dili Romanya Tatarcası ile Romence arasındaki çift yönlü yapısal ilişkiler dil temasının araştırılmayı bekleyen konulardır.

Sonuç

Kırım Tatarcası ile birlikte ‘Türk dillerinin Esperantosı’ olarak kabul edilen Romanya Tatarcası işlev yetersizliği, çatı görevi görececek ölçünlü dilin Kırım Tatarcası mı, Türkiye Türkçesi mi olabileceğinin ikileminde gelişimini sürdürmekte, Nogayca, Tatça ve Tatarca varyantları hâlâ varlıklarını hissettirmektedir.

Bu süreçte Romanya Tatarcasının yeni bir yapılanma ile varlığını koruması veya işlevsizleşip konuşur sayısı azalarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi iki seçenek görünmektedir. Romanya Tatarcasının ölçünleştirilmesinin, Kırım Tatarcasının yazı dili olarak bir model oluşturmasına bağlı olup olmayacağını, gelişmeler gösterecektir. Böyle bir beklenti Romanya Tatar aydınları arasında vardır.

Mevcut durumda Romanya Tatar Türklerinin, kendilerini Türk dünyasından ve Türkiye’den ayırmamaya, öte yandan din etkenini göz önünde bulundurmaya, ama aynı zamanda Tatar etnoniminin altını çizmeye çalışan, *Tatar*, *Türk*, *Türk-Tatar* sarmalındaki hassas dengeleri korumaya yönelik çabaları sürmektedir. Romanya Tatarcası, Romen Devleti’nin sağladığı özgürlükler ortamında, gelişen iletişim imkânları ve sıklaşan ilişkiler, diyalekt temasına farklı boyutlar kazandırmakta, Türkiye ile kopmayan, aksine sıklaşan kültürel bağlar sonucunda, XIX. yüzyılın son çeyreğine Osmanlı toplumunun bir parçası olan Romanya Tatar Türklerinin yazı dili, Türkiye Türkçesinin etki alanındaki varlığını sürdürmektedir.

Öte yandan, Dobruca Tatar aydınlarının, Kırım Tatar hareketinin bir parçası olmak üzere, değerlerine sahip çıktıkları, Kırım'dan Dobruca'ya intikal eden dili ve kültürü yaşatma arzusunda oldukları gözlenmektedir. Bu da, Dobruca'da yeni sentezlerin yolunu açmakta, kimi kayıplara rağmen, bölgede konuşulan varyantların kısa vadede yok olma tehlikesi gündeme gelmemektedir.

Hayatta kalma ve doğal ayıklanma, insan dillerinin iki seçeneğidir. Kırım Tatarcası için diğer bir seçenek de Oğuzlaşmaktır.

Kaynakça

- Altay Kerim (2003), *Darısı Sızge bolsın çaşlar*, Constanta: editura europolis.
- Ali Mehmet, Mustafa, (2001), "Atatürk ve İnkılaplarının Romanya Türk Basınındaki Yankıları", *1. Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Benzing, J. Menges, K. H. (1959), "Classification of the Turkic Languages", *Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden.
- Berta, Árpád (1998), "West Kipchak Languages", *The Turkic Languages*, (Ed. L. Johanson and É. Á. Csató) Routledge London and New York 1998.
- Caferoğlu, Ahmet (1984), *Türk Dili Tarihi I, II*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- Çağatay, Saadet, (1972) "Kırım Türkleri ve Dilleri", *Türk Lehçeleri Örnekleri 2*, Ankara: AÜ Yayınları. 1977.
- Doerfer, Gerhard, (1959) "Das krimtatarische", *Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden 1959.
- Drimba, Vladimir (1970) LA RÉPARTITION DES PARLES TURCS DE DOBROUD-JA, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungarica*, Tomus XXIII (1), Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Eckmann, J. (1989), "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1964*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Enver Mahmut, Nedret Mahmut (1997), *Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla, Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hartmann, M. A., F. C. Stork (1972), *Dictionary of Language and Linguistics*, New York-Toronto: John Wiley & Sons.
- Horata, Osman (1999), "Romanya Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Bugüne Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- İnan, Abdülkadir (1953), "XIII.-XV. Yüzyıllarda Mısırdaki Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve 'Halis Türkçe'", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Johanson, Lars (1998), "The History of Turkic", *The Turkic Languages* (Edited by Lars Johanson and Éva Á. Csató), London and New York: Routledge.
- (2003), "Smaller Turkic languages" In: Sherzer, Joel & Stolz, Thomas (eds.) *Minor languages: Approaches, definitions, controversies. Papers from the conference on 'Minor Languages: Coming to grips with a suitable definition'*, Bremen, June. (Diversitas Linguarum 3.) Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Klyashtorniy, Sergey G. (1988), "Die Kiptschaken auf den runischen Denkmälern", *Central Asiatic Journal*, XXXII.
- Kurat, Akdes Nimet (1972), *IV-XIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- Lazerini, Edward (1986), "Kırım Tatarcası: Tecrid Edilmiş Bir Dilin Kaderi", *Emel*, Ocak-Şubat.
- Menges, Karl H. (1968), *The Turkic Languages and Peoples*, Wiesbaden.
- Öner, Mustafa (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*: Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, A. Melek (1996), *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi (İnceleme-Metin-Tercüme-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 658.
- Rásonyi, László (1971), *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Róna-Tas, Andreas (1991), *An Introduction to Turkology*, Szeged.
- Samoyloviç, A. (1988), "Kırım-Türk Yazı Dilinin Tarihçesi", (çev. Rasime Uygun), Ankara: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat (1991), "A New Classification of the Turkic Languages", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara.
- Thomason, Sarah. G. (2004), *Language Contact-An Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din Romaniă (2003), *Karadeniz (Marea Neagră)*, 122, Aprilie.
- Ülküsal, Müstecip (1970), *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.